

ծանիչ ներքին կռիւք ոչինչ զուարճութիւն մեզ չէ պատճառում, որ մենք պարծենալու ոչինչ չենք գտնում, երբ արիւն արցունքի մէջ թողած խեղճ, անտիրական ժողովրդին՝ նորա անունով իրար մի բզկտելու պիտ ելնենք: Մենք լաւ ենք տեսնում այն անդունդը, որ լայն բերանով բացուած է հայի առաջ, և սոսկումով ենք դիտում, թէ ինչպէս այնտեղ զահալէժ դիմում են օրհասական եռանդով հարազատ, արիւնակից եղբայրներ՝ սպառնալով ամենքիս միատեղ քաշ տալ, և մենք կփորձենք կանգնեցնել այդ կորստաբեր հոսանքը: Այս մենք ընդունում ենք ձեր հրաւերը, ինչ արած, երբ կուեւ պէտք է, սրբազան իրաւունքների համար կուեւր և հաւատաշատ եղէք, որ ոչ մի քայլ չենք ընկրկի: Ժայռներ չենք մենք, բայց ժայռի վերայ ենք կանգնած՝ այնպէս հաստատուն, որ դատարկ քամիներն ու փոթորիկ մեզ վրդովել չեն կարող: Մեծ մեծ ակնկալութիւններ մենք չունինք. մեզ ողի տուողը պարտքի այն նուիրական քաղաքում է, որի ազդեցութեամբ յոյս ունինք, թէ այն օրը, երբ մեր բուն Տէրը կգայ և անցած գնացածի համար հաշուի կպահանջի՝ խոնարհած աչքերով կարող պիտ լինինք ասել. «Ժառայք անպիտանք էաք, զոր պարտ էաք առնել արարաք»:

Կարապետ Վարդապետ:

ԵԿԵՂԵՅԻ ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ.

ՎԵՀԱՓԸՌ ՀԱՅՐԱՊԵՏԻ

Ո ի Ղ Ե ի Ո Ր Ո ի Թ Ի Ի Ն Ր

Ազգիս Վեհափառ Հայրապետը՝ Նոյն Սայսերական Մեծութեանց ներկայանալուց յետոյ բարեհաճել է մնալ Պաշտատանի մայրաքաղաքում գարձեալ մօտ երկու շաբաթ՝ ի մեծ ուրախութիւն տեղւոյն հայ հասարակութեան: Այդ միջոցում Վեհափառ Հայրապետը այցելել է շատ նշանաւոր հաստատութիւններ և ամենուրեք ընդունուել է ամենամեծ շուքով: Վերջապէս յունիսի 13-ին՝ Նորին Օծութիւնը հաճել է մեկնել դէպի Մոսկուա, ուր արդէն անհամբերութեամբ սպասում էին Նորան:

Յաջորդ օրը, յունիսի 14-ին, Իւր չքախմբի, Մոսկուայի հայ հասարակութեան կողմից Պետերբուրգ գնացած պատգամաւորների և Պետերբուրգի հայ հասարակութեան անդամների ուղեկցութեամբ Վեհափառ Հայրապետը փառաւոր մուտ գործեց Մոսկուա, ուր օրեր առաջ պատրաստութիւններ էին տեսնուած Մեծ Հիւրին արժանապաշտ պատուով ընդունելու համար: Նիկոլայեական երկաթուղու կայարանում համախմբուած է եղել Մոսկուայի գրեթէ ամբողջ հայ գաղութը, որ սրտաբուրբ ցնծութեան աղաղակներով ընդունել է պաշտելի Հայրիկին: Մի փառաւոր տեսարան է ներկայացրել Հայրապետական հանդիսաւոր գնացքը երկաթուղու կայարանից մինչև հայոց եկեղեցին, որ մի առանձին չքեղութեամբ զարդարուած է եղել թէ՛ ներքուստ և թէ՛ արտաքուստ: Եկեղեցում իւր սովորական ազօթքըն անելուց յետոյ՝ Նորին Սրբութիւնը մի համառօտ, բայց սրտառու զարդով միտթարել և օրհնել է Մոսկուայի հօտին:

Յունիսի 15-ին Վեհափառ Հայրապետն այցելել է Մոսկուայի ընդհանուր նահանգապետ Նորին Բարձրութիւն Մեծ իշխան Սերգէյ Ալեքսանդրովիչին, որ Նոյն օրը փոխ այցելութեան է գնացել Նորին Սրբութեանը և մնացել է Նորա մօտ 25 րոպէի չափ:

Այնուհետև Վեհափառ Հայրապետը այցելել է մի քանի նշանաւոր հաստատութիւններ, ի թիւս որոց և Լազարեան ձեմարանը, Գասպարեան անկելանոցը և այլն: Յունիս 18-ին Մոսկուայի հայ հասարակութիւնը մի հանդիսաւոր ճաշկերոյթ է պատրաստել ի պատիւ Նորին Օծութեան, և այդ առթիւ հանգանակութիւն է սկսուել յօգուտ Ս. Էջմիածնի վերաշինութեան: Մոսկուայում ինչպէս նաև Պետերբուրգում Վեհափառ Հայրապետը հոգեւորն է քարոզներով միտթարել ու խրախուսել է իւր պանդուխտ զաւակներին՝ յորդորելով միշտ սիրելի իրենց մայր հայրենիքը, Ս. Էջմիածինը, չմոռանալ իրենց տառապեալ եղբայրներին, որոնց վիճակի բարեգործման խնդրով այսօր զբաղուած է գրեթէ բոլանգակ բրիտանեայ աշխարհի մամուլը:

Յունիսի 23-ին Նորին Վեհափառութիւնը իւր հրաժեշտի օրհնութիւնը տալով Մոսկուայի հայերին՝ մեկնել է այնտեղից Թէոդոսիայի վրայով Մայր Աթոռ վերադառնալու: Նոյն ամսոյ 25-ին Լոզովո՝ Սևաստապոլեան երկաթուղու ջանկոյ կայարանում բաղդ են ունեցել ներկայանալու Վեհափառ Հայրապետին Խրիմի զանազան քաղաքներից եկած բազմաթիւ հայեր, որոնց իւր հայրական օրհնութիւնը տալուց յետոյ՝ շարունակել է իւր ձանոցարհը և Նոյն օրը ժամանել է Թէոդոսիա: Այստեղ ևս ինչպէս

և ամենուրեք, նորին Ահհափառութեան ընդունել են ամենաշքեղ հանգիստով ու խիստ մեծ ոգևորութեամբ, Ահհափառ Հայրապետը հիւր է եղել այստեղ հոյազգի անուանի նկարիչ Այվազովսկուն, Թէոֆիլայից մեկնելով նորին Օծութիւնը յուլիսի 3-ին ժամանել է Փոթիի որսեղից Անդրկովկասեան երկաթուղով շարունակել է իւր ճանապարհը դէպի Միխայլովս և ապա Բորժոմի:

ԱԼԹՈՒՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱԲԵՆ ՀԱՅՈՅ

ՄԿՐՏԻՉ Ա. ԽՐԻՄԵԱՆ.

(Նորա՝ Ալեքսանդրո - Նեակի մնաստանն այցելելու առթիւ)

Այսպիսի վերնագրով մի յօդուած է լոյս տեսել ուսաց «Եկեղեց» Համբարերի շաբաթաթերթի № 23-ի մէջ. մենք հարկաւոր համարեցինք հաղորդել «Արարատին» այդ ուշադրութեան արժանի յօդուածի թարգմանութիւնը, որ ահաւասիկ յառաջ ենք բերում:

Մենք արդէն հաղորդել ենք Մկրտիչ Ա. կաթուղիկոսի կամ Հայոց պատրիարքի մեր հիւսիսային մայրաքաղաքը ժամանելու լուրը: Եւ պէտք է հայերին տալ իրենց արժանի պատիւը. նորա գիտեն պատուել իրենց հոգեւոր հովիւներին և մանաւանդ Հովուապետին, որի մէջ կենդրոնանում են նոցա թէ հոգեւոր և թէ քաղաքական ակնկալութիւնները: Կաթուղիկոսի ճանապարհորդութիւնը Եւֆրատին, ուր նորա պատրիարքական Աթոռն է գտնուում, ամբողջ Ռուսաստանով մինչև Պետերբուրգ՝ կարճէս մի յաղթական գնացք էր, որովհետեւ բոլոր գլխաւոր քաղաքներում նորան դիմաւորում էին ամենահանգիսաւոր եղանակով: Պետերբուրգում մանաւանդ նորա ընդունելութիւնը մի զարմանալի փառահեղ կերպարանք ունեցաւ: Պետերբուրգի ամբողջ բազմութիւն հայ գաղութը, որի ներկայացուցիչներից կան նաև բարձրագոյն վարչութեան մէջ, հաւաքուեցաւ Նիկոլաևսկի երկաթուղու կայարանում մայիսի 25-ին՝ դիմաւորելու իւր Հայրապետին, և երբ կայարանից յառաջ ընթացաւ բազմութիւն կառքերից բաղկացած գնացքը, որի մէջ աչքի էր ընկնում իւր հոյակապութեամբը կաթուղիկոսի իրեն բարձր կառքը, որ վարում էին (?) զեղեցիկ կարմիր զգեստով շաթիրներ (կաւաս), և երբ գնացքի յետևից խռնուած՝ յառաջ շարժուեցաւ հետևակ բաղմութիւնը՝ ամբողջ Նեակի պրօսպեկտը (փողոցը) մինչև Հայոց եկեղեցին ներկայացնում էր մի խիստ կենդանի տեսարան, որին աւելի փառա-

հեղութիւն էին տալիս Թագուհի Կայսրուհի Ալեքսանդրա Ֆէօդորովնայի ծննդեան օրուայ առթիւ ծածանուող դրօշակները:

Մինչև անգամ ուսաները դուրս էին թափել իրենց տներից՝ տեսնելու Հայոց «պատրիարքին» և ակնածութեամբ գլուխ էին տալիս նորան:

Հայոց եկեղեցին հասնելով Կաթուղիկոսը, որին ընդունեցին զանգահարութեամբ և հոգեւոր երգերով, աղօթք արեց և ապա դիմելով ժողովուած հասարակութեանը՝ քարոզ խօսեց, որի մէջ յայտնեց իւր ուրախութիւնը, որ բաղդ ունեցաւ թէպէտ և ծերութեան օրերում տեսնելու Սպիտակ Թագաւորի հիւսիսային մայրաքաղաքը, և մի առանձին երջանկութիւն համարեց այն, որ իւր գալըստեան օրը ուս ժողովրդեան օգոստոսիառ մօր՝ Թագուհի Կայսրուհու ծննդեան օրն էր:

Պետական բարձրագոյն պաշտօնեաների այցելութիւններն ընդունելով ու վերադարձնելով Կաթուղիկոսը յաջորդ օրն իսկ իւր հետևորդների հետ միասին գնաց Պետրոպաւլովսկի տաճարը, ուր նորան ընդունեց տեղւոյն հոգեւորականութիւնը, և եկեղեցականաց դասի հետ միասին հայկական հոգեհանգիստ կատարեց ի Տէր հանգուցեալ Խաղաղարար Թագաւորի համար, Իբրև հոգեւոր պաշտօնեայ նա այցելեց նաև հիւսիսային մայրաքաղաքի գլխաւոր հոգեւոր հաստատութիւնը՝ Ալեքսանդրո - Նեակի մնաստանը և իւր սրբազան վանահօրը՝ ամենապատիւ Պալլադիոս մետրապօլիտին, Այս այցելութիւնը տեղի ունեցաւ յուլիսի 2-ին, ցերեկուայ 12 ժամին: Կաթուղիկոսը Այվազեան եպիսկոպոսի և տեղական հայ հոգեւորականութեան ներկայացուցիչների ուղեկցութեամբ նախ գնաց ամենապատիւ մետրապօլիտ Պալլադիոսի մօտ և մեծ սիրով ընդունուեցաւ նորա կողմից, Թէյ վայելելուց և ամենապատիւ մետրապօլիտին հրաժեշտ տալուց յետոյ՝ Կաթուղիկոսը հանգիսաւոր կարգով, շաթիրներն առաջից և մնաստանի տեղապահի ու գանձապահի, Եսայի և Արսենիոս վարդապետների (վերջինս առաջ ծառայել է Պօլսոյ միսիօնում (առաքելութիւն) և այդ պատճառով քաջ ծանօթ է օրթոդոքս արևելքի պատրիարքների և հայկական եկեղեցու ներկայացուցիչների փոխադարձ յարաբերութեանց) ուղեկցութեամբ միջին ծառուղիովն անցաւ ուղղակի տաճարը, որի գլխաւոր մուտքի առաջ կարմիր գորգ էր փռուած: Տաճարը մտնելիս միաբանութիւնը դիմաւորեց կաթուղիկոսին Հոգեգալստեան «Օրհնեալ ես, Քրիստոս Աստուած մեր» և ս. Ալեքսանդր Նեացու շարականները երգելով, որից յետոյ Կաթուղիկոսը բեմի բաց դռներովն անցաւ բեմն և համբուրեց ս. Աւետարանն ու սեղանը, Բեմը դիտելուց յետոյ՝

նա գուրս եկաւ այնտեղից ու ամբիոնից (սեղանի առաջից) օրհնեց հաւաքուած ժողովրդին, որին միաբանութիւնը պատասխանեց էյս պօլաւ էտէ, ղեւպօտա (ի բազում ամս, Տէր)։

Այնուհետեւ անցնելով տաճարի աջ կողմը՝ Կաթուղիկոսը համբուրեց ս. Ալեքսանդր Նեւացու դամբարանը և հարցուփորձ արեց ս. Իշխանի նահատակութեանց մասին, որի կեանքի պատմութիւնը համառօտակի հաղորդեց նորան Արսենիոս վարդապետը, Հոյակապ տաճարը գիտելուց յետոյ Կաթուղիկոսը (հայերէն լեզուով) մի կարճառօտ ճառ խօսեց ներկայ եղողներին և անկեղծ շնորհակալութիւն յայտնեց (ինչպէս իսկոյն ուսերէն թարգմանեց նորա ճառը իւր շքախմբի հայ անդամներից մէկը) իրեն այնպիսի յարգանքով ընդունելու համար և իւր կողմից ամենքին էլ բարեմաղթութիւններ արեց, ներկայ եղողների թուում բացի միաբաններից և հասարակ ժողովրդից, կային հոգևոր ձեմարանի ուսուցչապետներից մի քանիսը, որոնք ուշադրութեամբ գիտում էին Կաթուղիկոսին ցոյց տուած ընդունելութեան բոլոր մանրամասնութիւնները, Ս. Հոգևոյ եկեղեցին էլ այցելելով Կաթուղիկոսը, բառ երեւոյթին գոհ ընդունելութիւնից, հեռացաւ Ալեքսանդր—Նեսկի մենաստանից։

Կաթուղիկոսի խիստ աչքի ընկնող անձնաւորութիւնը ամէնքի վերայ գործեց մի վերին աստիճանի գեղեցիկ տպաւորութիւն, որ արտայայտուեցաւ այն անհաճութեամբ, որով վերաբերում էին նորան, Եւ այդ տպաւորութիւնը աւելի ևս զօրաւոր է հանդիսանում շնորհիւ նորա կեանքի պատմութեան, Կաթուղիկոսը իւր ժողովրդեան հարազատ զաւակն է, նա ծնաւ 1820 թ. մի համեստ արհեստաւորի ընտանիքում, տաճկական Հայաստանի Վան քաղաքում և մատաղ հասկում՝ բնաւ չէր պատրաստուում հոգևոր ծառայութեան համար, այդ ասպարէզը նա ընտրեց արդէն հասուն տարիքում, կնոջ և դստեր մահից յետոյ, Իւր կրօնական—բարոյական դաստիարակութիւնն այժմեան պատրիարքը պարտական է իւր հարազատ հօրեզօրը, որ քաջ գիտէր հայոց լեզուն ու պատմութիւնը և աստուածարանական գրականութեան լաւ տեղեակ էր, նա արհեստով ոստայնանկ էր, և իւր եղբորորդուն սովորեցնում էր իւր արհեստը, բայց ամէնից աւելի ազդեցութիւն ունեցաւ նորա վերայ իւր բնաւորութեան գրաւիչ յատկութիւններով, Մեծանալով Վանայ լճի գծնեայ ափերի վրայ՝ Մկրտիչ Խրիմեանը ճանապարհորդում շատ սովորում է, այնպէս որ յիսնական թուականների կիսում ընդհանուրի ուշադրութիւնն է գրաւում որպէս պատմաբան, բանաստեղծ և հոգևոր իմաստասէր, Տաճկաստանի

քրիստոնէից թշուառ վիճակը մանաւանդ Հայաստանի լեռներումն ու ձորերումն ուր մինչև այսօր անպատիժ թագաւորում են քրդերի աւազակարարոյ ցեղերը, ամէնից աւելի Խրիմեանի հոգածութեան առարկան է եղել, Իւր բոլոր երկար կեանքը Խիւրքիայում՝ որպէս համեստ վանահայր և Կ. Պօլսոյ պատրիարք, որպէս թուրքահայերի լիազօր ներկայացուցիչ Բերլինի վեհաժողովում՝ նա նուիրել է իւր հօտի վիճակի բարուղման գործին, Խորունկ և անկեղծ հաւատը և վառ պերճախօսութիւնը հնարաւոր էին դարձնում Հայոց հոյուպետի համար օսմանեան կայսերութեան զանազան կողմերում եկեղեցիներ, դպրոցներ և տպարաններ հիմնելու միջոցներ գտնելը, ԳԺՐԱՊԴԱՐԱՐ տաճկական կառավարութիւնը՝ Հովուպետի այս կամ այն տեղից հեռանալուց յետոյ, միշտ կարողանում էր ջնջել ոչնչացել նորա բոլոր բարի ձեռնարկութիւնները, 1869 թ. Խրիմեան ընտրուեցաւ Կ. Պօլսոյ Հայոց պատրիարք և այն ժամանակն իսկ Գրան առաջ խնդիր յարոյց բարեկաւելու տաճկահայերի սոսկալի դրութիւնը, մի խնդիր, որի վերաբերութեամբ մինչև այսօր էլ խօսք ու զրոյց է լինում, Պատրիարքի պաշտօնում նա մնաց մինչև 1873 թ., զարմացնելով Կ. Պօլսոյ իւր կեանքի անսովոր պարզութեամբ, աղքատ սեղանովն ու հասարակ զգեստովը, որ գուր չէր գալիս թուրքաց մի քանի հայ պաշտօնեաների, Պապականութեան ձգտումների ապօրինութիւնը գիտենալով՝ նա մերժեց Վատիկանի ժողովին մասնակցելու հրաւերը, որ գումարուեցաւ պապի անսխալականութեան դաւանակը հաստատելու համար, 1879 թ., երբ վերջացաւ մեր վերջին պատերազմը թիւրքիայի հետ, Փոքր Ասիայում սոսկալի սով սկսուեցաւ, որի հետեանքները դարհուրելի էին մանաւանդ այն պատճառով, որ թիւրք կառավարութիւնը բնաւ սովոր չէ որ և է միջոց ձեռք առնելու սովեակների վիճակը թեթեւացնելու համար, Գերապատիւ Խրիմեանը, որ այն ժամանակ Վանի առաջնորդ էր, հրաւեր կարդաց բոլոր հայերին և իւր ժողովրդականութեան շնորհիւ մեծ գումար հաւաքեց, որով և կարողացաւ սովեակներին առանց կրօնի և ազգութեան խտրութեան օգնելու գործը կազմակերպել, Մի բնանիչ իրողութիւն է պատմում նորա կենսագիրներից մէկը այդ սովի ժամանակուանից, Գերապատիւ Մկրտիչ մօտ գալիս է սովեալ քրդերի մի խումբ և հաց է խնդրում, պատրաստականութիւն յայտնելով հայադաւանութիւն ընդունելու։

— Առէք հացը, — պատասխանեց նոցա սրբազանը, — իսկ հաւատափոխութեան մասին կը մտածենք յետոյ, երբ սովը վերջանայ։

Վերջին տարիները նախ քան իւր ընտրութիւնն ի դահ ս. Գրիգորի Վաթուղիկոսն ապրում էր Երուսաղէմում ակամայ հանգստեան մատնուած թիւրք կառավարութեան կասկածոտութեան շնորհիւ որ խիստ միախնայ էր նայում հայերի անսահման սիրոյն առ իրենց հովիւը։ Ամենից քիչ նա պատրիարքական աթոռի վրայ էր մտածում երբ ընտրուեցաւ 1893 թ. 5 մայիսի Էջմիածնի ժողովով Բ. Գուռը կարող էր միայն ձգձգել նորա հաստատութիւնը կաթուղիկոսի պաշտօնում րայց վերջ ի վերջոյ նա ստիպուած եղաւ ծանալել այս ընտրութիւնը և 1893 թ. յունիսի 3-ին հրատարակուեցաւ Բարձրագոյն հրովարտակ Մկրտիչ արքեպիսկոպոսի Ամենայն Հայոց Վաթուղիկոս հաստատելու մասին։ Ռուսաստանի ժամանակու օրուանից Վաթուղիկոսի համար ամենից աւելի հոգածութեան առարկայ է դարձել այն թիւրքահայերի վիճակը որոնք փախել են իրենց հայրենիքից մեր սահմանները սովի և ապա թիւրքաց գաղանութեանց ու բռնութեանց երեսից, որ արդէն դիւանագիտական ներգործութեան առարկայ են դարձել։ Բազմաթիւ քաղցած, պատառոտած շորերով, հիւանդ գաղթական տղամարդիկ, կանայք և երեխաներ առաւօտուանից մինչև գիշեր լցուում են Վաթուղիկոսի բռնակավայր վանքը, այնպէս որ Վաթուղիկոսն ստիպուած եղաւ հանգանակութիւն բանալու թոյլտուութիւն խնդրել, որպէս զի կարողանայ գէթ փոքրի շատէ թեթեւացնել թշուառ փախստականների վիճակը։

Զնայելով իւր եօթնասուն և հինգ ամեայ հասակին, Վաթուղիկոսը բոլորովին առողջ է և կարող է շարունակ տասը ժամ ձիու վրայ անցկացնել, Եկեղեցական իշխանաւորի կեանքի պայմաններն արեւելքում ուր հօտը կարելի է այցելել միայն ձիով, կեանքի համար վտանգաւոր հանգամանքներում, Վաթուղիկոսին, ինչպէս և ուրիշ շատ հոգեւորականների դարձրել են անխոնջ ձի հեծնող և վարպետ հրացան արձակող։

Մկրտիչ Վաթուղիկոսի այս ճանապարհորդութեան նպատակը, ինչպէս հաղորդում են լրագիրները, Բագաւոր Վայսեր շնորհաւորելն է, որ սովորաբար անում են Էջմիածնի պատրիարքները Ռուսիոյ Վեհապետների վերաբերութեամբ, սոցա իրենց հայրենական դահը բարձրանալուց յետոյ, Բայց այս ճանապարհորդութիւնը միևնոյն ժամանակ չէ կարող չաղգել նաև օրթոդոքս և Հայաստանեայց եկեղեցեաց փոխադարձ յարաբերութեանց խնդրի լուսարանութեան վրայ, Հայերն աւելի ու աւելի են ռուսաց պետութեան մի մասը կաղմում և ինքը պատմութիւնն աւելի ու աւելի է մտնեց-

նում նոցա օրթոդոքս Ռուսաստանին։ Բայց նոքա միշտ մօտ են եղել նաև օրթոդոքս յոյն արեւելքին։ Իրենց քրիստոնէական լուսաւորութիւնն ստանալով յոյներից՝ երկու եկեղեցիներիցն էլ սրբոց դասն ընդունուած ս. Գրիգոր Լուսաւորչի ձեռքով, հայերը մի կենդանի հոսանք մտցրին իւր ժամանակին յոյն արեւելքում որ արդէն սկսել էր զառամիլ։ Մինչև Քաղկեդոնի ժողովը 451 թ. Հայաստանեայց եկեղեցին ծաղկում և ամուր պահում էր ուղղափառութեան դրօշը և եռանդով մաքառում էր նեստորի աղանդի դէմ։ Բայց երբ տեղի ունեցաւ Քաղկեդոնի ժողովը, որին զգալիորաբար հայ եպիսկոպոսները չմասնակցեցին, այնտեղ սահմանուած ուղղափառ դաւանութիւնը Քրիստոսի երկու բնութեանց նկատմամբ, անձիշտ տեղեկութիւնների շնորհիւ կասկածելի երևեցաւ։ Որովհետև նոցա լեզուում միայն մի (?) բառ կայ есество (բնութիւն) և лпте (անձն) գաղափարների արտայայտութեան համար, ուստի և նոցա թուեցաւ թէ ժողովը դաւանելով երկու բնութիւն ի Քրիստոս, նոյն այդ որոշմամբ դաւանում է նորանում եւս նա։ Այդ պատճառով նոքա դաւանարանական որոշումը անկանոն ծանալեցին, մերժեցին ժողովը և հակուեցան Եւտիքէսի միաբնակութեան վարդապետութեան կողմը։ Այս թիւրիմացութեան պատճառով կտրելով իւր յարաբերութիւնները (որոնց լարմանը նըպաստեցին և քաղաքական հանգամանքները) յունական եկեղեցու հետ, Հայաստանեայց եկեղեցին իւր պատմական զարգացման նոր շրջանը մտաւ և զգալիորաբար յառաջ գնաց արդէն միաբնակութեան ճանապարհով։

Նորա հիմնական դաւանական գիւրքն այժմ մի հին հաւատամք է (որ վերագրուում է) — հարկաւ առանց օրինաւոր պատմական քննադատութեան — ս. Գրիգոր Լուսաւորչին) որի մէջ ի միջի այլոց ասուած է Քրիստոսի մասին թէ նա «ունէր մի անձն, մի դէմ և միաւորեալ էր ի մի ևս» * — ուր պարզ նշմարուում է միաբնակութիւն։ Սակայն Արեւելքի հետազօտող յայտնի գիտնական Նիլը իւր «Հայաստանեայց եկեղեցու ուղղափառ համարուելու ձգտումը» ճառի մէջ այն կարծիքն է յայտնում թէ Հայաստանեայց եկեղեցու աստուածաբանները բոլորովին հաշտեցնում են այդ ուսումը առհասարակ արեւելեան եկեղեցու վարդապետութեան հետ, և յիշաւի նոքա ամենայն դէպքում աշխատում են ցոյց տալ թէ իրենց դաւանարանա-

* Neale, Hist. of East. Church, II. 1078.

* Նսկականն է. «մի անձն, մի դէմ, եւ միաւորեալ մի բնութիւն»։

կան վարդապետութիւնը բնաւ չէ տարբերուում ուղղափառ արեւելքի վարդապետութիւնից: Եւ չէ կարելի չասել, որ նոցա հին եկեղեցին իւր բոլոր կազմութեամբն ու ոգովը մօտ է յոյն եկեղեցուն և կարող է իւր հնութեանց զինարանից զօրաւոր օգնութիւն հասցնել թէ պապականութեան ագորիսի ոտնձգութեանց ու նորամուտ ուսմանց և թէ բողոքականութեան մոլորութեանց դէմ մաքառելու գործին: Բայց նոցա միջի մեծ անջրպետն այն աներկբայելի և տխուր իրողութիւնն է, որ Հայաստանեայց եկեղեցին եօթն տիեզերական ժողովների եկեղեցի չէ, որովհետեւ նա ընդունում է միայն առաջին երկը ժողովները, որ և ուսուցանում է ուղղակի և վճռապէս իւր վարդապետարաններում: Եյս իրողութիւնն ահա նախ և առաջ և գլխաւորապէս պէտք է աչքի առաջ ունենալ Հայաստանեայց և օրթոդոքս եկեղեցեաց մօտենալու և փոխադարձ յարաբերութեանց մասին մտածելիս, և չէ կարելի չցանկալ, որ երկու եկեղեցիների ներկայացուցիչ աստուածաբաններն էլ աւելի մանրամասնօրէն զրադուէին այս առաջնակարգ կարեւորութիւն ունեցող միջեկեղեցական խնդրի քննութեամբ: 1

Յայտնելով հանդերձ մեր ըլորը գոհունակութիւնը այն ջերմ համակրանքի համար, որ արտայայտուած է ներկայ յօդուածի մէջ դէպի մեր Սրբազնագոյն Հայրապետը, չենք կարող ի ցաւ սրտի մատնացոյց չանել այն թիւր կարծիքների վերայ, որոնց ենթակայ է այստեղ Հայաստանեայց ս. եկեղեցւոյ դասանութիւնը: Պէտք է խոստովանել, թէ մասամբ մենք Հայերս ենք մեղաւոր, որ օտարները սցալիսի մի կարծիք են կազմել եւ ամէն դէպքում պարբերաբար կրկնում են: Այո՛, եղել են մեր մէջ մարդիկ, որոնք աշխատել են ցոյց տալ, իբր թէ մեր եւ յունական եկեղեցւոյ դասանութեան մէջ ոչ մի էական խտրութիւն չկայ, իբր թէ տարբերութիւնը միայն արտաքին հանգամանքների, քառերի

մէջ է. մինչդեռ իրողութիւնն այն է, որ մենք յատկապէս Յունաց եկեղեցւոյ դէմ՝ երկար դարերի ընթացքում՝ կեանքի եւ մահու կոխ ենք վարել, եւ որ սյուպիսի կոխ յառաջ կարող էր գալ միայն այն ժամանակ, երբ մէջ տեղ կեանքի եւ մահու խնդրի կար եւ ոչ այդ թէ եւ հին, քայց միանգամայն հնարովի, հանգամանքը, որով Հայոց լեզուի մէջ մի հատ քառի պակաս լինելը, քաղկեդոնի ժողովի մասին սխալ գաղափար կազմելու պատճառն է համարուում: Յայտնի է, թէ մեր զբաղար լեզուն որքան հարուստ է սյուպիսի քառերով եւ որքան շատ էին մեր հայրերի մէջ յունական լեզուին քաջ հմուտ, քաղկեդոնի ժողովի որոշումները ամենայն ճշդութեամբ թարգմանելու ընդունակ մարդիկ: * Եթէ նոքա սյու որոշումները մերժել են եւ պատուիրել են քարոզել մի քնուրթիւն Բանին Աստուծոյ մարմնացեալ և ոչ երկուս քնուրթիւնս, այդ եղել է ոչ թէ Եւտիքէսի միաբնակութեան հետեւելով, այլ հաստատելով մնալով այն դասանութեան, որ ունէր մի եւ ընդհանրական եկեղեցին, քաղկեդոնի ժողովի պատճառով զանազան մասերի քաժանոսիւոց առաջ: Մեզ դժուար չէ քազմաթիւ օրինակներով ապացուցանել, որ մի անձն, մի դէմ եւ միատրեալ մի քնութիւն, խօսքերը՝ առնուած մեր եկեղեցւոյ մէջ Հրաժարիմք-ին կից զործածուող հաստոյ հանգանակից, որ սակայն ոչ մեր եկեղեցւոյ հիմնական դասական գիրքն է. եւ ոչ էլ վերագրուում է ս. Գրիգոր Լուսաւորչին.—ինչպէս նաեւ մեր իսկական հայրերից զործածուած նման դարձուածներ, կէտ առ կէտ համաձայն են ուղղափառութեան ախոյեանս ս. Կիրեղ Աղեքսանդրացւոյ վարդապետութեան եւ ճշգրիտ արտայայտութիւն Եփեսոսի ս. ժողովում ընդհանրական եկեղեցւոյ: Եւստորի միջորութեան հակառակ, ի քրիստոս դասանած հաստոքի: Պատմութեան արդի անկողմնապահ քննադատութիւնը հաստատուն փաստերով ապացուցել է, որ քաղկեդոնի ժողովի ընդունած երկու քնութեան ուսումը արեւելիան եկեղեցւոյ ոգուն ըլորութիւն հակառակ, արեւմուտքից թեւադրուած՝ մի իրաւաբանական քացատրութիւն է միայն, որի ազդեցութիւնը իւր վրայից թօթափելու համար շատ ջանք է գործ դրել նոյն ինքն յունական եկեղեցին եւ մասամբ յաջողեցրել է տիեզերական ժողովի եւ Յովհաննէս Դամասկացւոյ զրուած-

1. Ռուսաց օրթոդոքս գիտութիւնն արդէն այս կողմից մի կարեւոր աշխատութիւն հրապարակ է հանել, այն է՝ Պետերբուրգի հոգեւոր Ծմարանի ուսուցչապետ Ի. Ծ. Տրոնցկոյ դիկտորութեան շարադրութիւնը, որի նիւթն է՝ Ներսիսի հայոց դասանութիւնը. տես. «Изложение вѣры церкви Армянскія, начертанное Нерсесомъ, каеоликосомъ армянскимъ, по требованію боголюбиваго государя грековъ Мануила». Историко догмат. изслѣдованіе И. Тронцкаго Спб. 1875 г.

* Պատմութիւնից յայտնի է, որ այդ աղանդաւորը հետեւողներ չէ թողել եւ որ ոչ միայն Հայոց, այլ նա եւ Միաբնակ կոչուած եկեղեցիները նգովում են նորան:

ների միջոցով: Բայց ոչ քաղկեդոնի ժողովը միայն, այլ յիբաի նաեւ միւս 3 տիեզերական ժողովները, մասնաւոր վերջինը, իրենց հետեւանքներով այնպիսի մի մեծ անջրպետ են Հայոց եւ Յունաց եկեղեցիների մէջ, որ մենք երբէք վերցնել չենք կարող, առանց մեր ամբողջ պատմութեան վերայ մի սեւ գիծ քաշելու: Թէ ինչո՞ւ այդ ցոյց տալու համար երկար եւ մանրաքննին ուսումնասիրութիւններ են պէտք, որոնցից մենք չենք փախչում: Այլ պիտի աշխատենք մեր ընդ որ կարողութեան չափով, եւ շատ ուրախ կլինինք, եթէ կատարուի արժանապարզ յօդուածագրի ցանկութիւնը՝ երկուստեք աշխատանքով պարզելու այս կարեւոր խնդիրը: որպէս զի եկեղեցիներից իւրաքանչիւրը ծանաշել եւ յարգել սովորէ միակն եւ իւր ինքնուրոյն յատկութիւնները պահելով՝ կարողանայ հաստատել նորահետ այն միակ նտարարը եւ օգտակար միութեան կապը: որով ընդ որ ճշմարիտ քրիստոնեաները միացած՝ ընդհանուր Զանք գործ կղնեն ընդհանուր թշնամու՝ հակաքրիստոնէական գաղափարների եւ շարժումների, դէմ եւ աշխարհը կնուսմեն ընդհանրական եկեղեցւոյ մի անտեսանելի Գլխոյ համար՝ նորատուրը անունով, նորա ներշնչած հաւատով, նորա խօսքի զօրութեամբ:

Կ. Վ.

ՄԱՅՐ ԱԹՈՒ.

Ս. Էջմիածնի տօնը Յունիսի Կ—ին կատարուեցաւ Մայր Աթոռում մի առանձին հանդիսաւորութեամբ: Ընդհանուր հնչեց երրորդի զանգը եւ ամբողջ միսրանութիւնը: Ճեմարանի ուսուցչական խումբը եւ աշակերտները եւ ժողովրդեան մի խումբ բաղմութիւն հարուցան Մայր Տաճարում, ուր կատարուեցաւ Հայրապետական Մաղթանքը: Մաղթանքից յետոյ, մօտաւորապէս ժամ 9—ին, սկսուեցաւ ս. պատարագը. պատարագին էր Գերապետի Գրիգոր եպիսկոպոս Գառնակերեանը. պատարագի ժամանակ գեղեցիկ ներդաշնակութեամբ երգում էր Ճեմարանի երգեցիկ խումբը՝ բարեշնորհ հայր Կոմիտաս վարդապետի ղեկավարութեամբ: Աղօթաւորների մէջ նկատուում էին ուրիշ տեղերից եւ մասնաւորապէս Երեւանից եկած բաղմութիւ ուխտաւորներ:

Ս. պատարագից յետոյ Ամենապատիւ Տ. Տեղապահ Մեսրոպը արքեպիսկոպոսը հեռագրով շնորհաւորեց Վեհափառ Հայրապետին, Որի բացակայութիւնը այնքան զգալի էր այդ օրը Մայր Աթո-

ռիս միսրանութեան համար: Նոյնպիսի հեռագրական շնորհաւորութիւն ուղարկուեցաւ Նորին Օծութեանը նաեւ Ճեմարանի վարչութեան կողմից:

Մայր Աթոռիս սեղանատանը պատրաստուած էր ճոխ հացկերոյթ, որին մասնակցեցին բացի միաբանութիւնից նաեւ Ճեմարանի Պ. Տեսուչը ու ուսուցիչները եւ պատուաւոր հիւրեր:

Ամենապատիւ Տ. Մեսրոպը արքեպիսկոպոսը բացատրելով օրուայ տօնի նշանակութիւնը առաջարկեց Ս. Էջմիածնի հաստատութեան եւ յարատեւութեան բաժակը, որը բաղմանները դատարկեցին յոռնկայս: Երգեցիկ խումբը երգեց «Էջմիածինն ի Հօրէ» շարականը, իսկ աշակերտներից մէկը կարգաց «Արարատ»ի Յունիսի համարում տպուած Յ. Յովհաննէսեանի «Էջմիածին» բանաստեղծութիւնը:

Ապա ոտքի ելնելով բարեշնորհ Կարապետ վարդապետը, Ամենապատիւ Տ. Տեղապահ հրամանով, մի բանախօսութիւն արեց ս. Էջմիածնի տօնի առթիւ, որ եւ ստորեւ յառաջ ենք բերում ամբողջապէս: Այնուհետեւ Տ. Մեսրոպը սրբազանն առաջարկեց Նորին Կայսերական Մեծութեան կենաց բաժակը, որի վերայ երգեցիկ խումբը երգեց «Տէր Պահաւ»-ը Նորին Օծութեան ազգիս Վեհափառ Հայրապետի կենացը, որի առթիւ խումբը երգեց «Տէր Անցո» երգը, Երեկոյեան գեղեցիկ ճրագայոյց էր պատրաստուած թէ վանքի գաւթում եւ թէ Ճեմարանում, որ առաւօտունից չքեղապէս զարդարուած էր գոյն-գոյն գորշակներով, Ճեմարանում մոգական լապտերով պատկերներ ցոյց տրուեցան բացատրութեամբ հանդերձ, աշակերտները աւուր պատշաճի ոտանաւորներ կարգացին, իսկ երգեցիկ խումբը թէ վանքի գաւթում եւ թէ Ճեմարանում ուրախացրեց հաւաքուած բաղմութեանը զանազան ազգային երգերով մինչեւ գիշերուան ժամ 11—ը, երբ ժողովուրդ սկսաւ ցրուել քաղցր տպաւորութեան տակ:

Ձի հիմա այլ ոչ ոչ կարէ ղնել քան զեղեան, որ է Յիսուս Զրիստոս:
Ա. Նորին. Գ. 11.

Նորին Բարձր Սրբազնութիւն Ամենապատիւ Տեղապահ Հայրը բացատրեց արդէն հակիրճ խօսքերով այսօրուայ տօնի էական նշանակութիւնը: Մենք երիտասարդներս սովորաբար խնդրի արտաքին կողմի վերայ մեր ուշադրութիւնը կեդրոնացնելով մոռանում ենք ներքինը, էականը, խօսում ենք օրինակ եկեղեցւոյ մասին, բացատրում ենք նորա ազգային, հասարակական նը-

շանակութիւնը, օգտակար և վնասակար յատկութիւններ ենք տալիս՝ առանց քրիստոնէութեան աստուածային տնօրէնութեանց նկատմամբ մի բառ անգամ արտասանելու. դրուատում կամ վատաբանում ենք մի հայրապետի, մի եպիսկոպոսի, թրւում ենք նորա մարդկային անձնական արժանաւորութիւններն ու թոյլ կողմերը՝ առանց յիշելու որ նա հոգեւորական է և ինչ Ը. ԼՅՄիաճնի վերայ ևս մենք ուրիշ աչքով ենք նայում։ Նորա տօնին ուրիշ նշանակութիւն տալիս՝ քան մեր հայրերը։ Երևանցի մեծագործ Հայրապետը Սիմէօն, որին Մայր Աթոռը այժմ իսկ իւր շէն տեղերի մեծագոյն մասը պարտական է, իւր վարդապետութեան ժամանակի քարոզներից մէկի մէջ ս. ԼՅՄիաճնը դրուատելով ասում է.՝ Փրկիչը այնչափ սիրեց մեր ազգին, որ միանգամ աշխարհի մէջ յայտնուելուց յետոյ՝ կրկին անգամ յատուկ մեզ համար իջաւ, մեր մէջ իւր համար մշտնջենական բնակավայր հաստատեց։ Այսպէս մեր նախնիք հայ ժողովրդեան շատ յաճախ խորայէլեան ազգին էին նրմանեցնում, այստեղ ինչպէս և այնտեղ մի առանձին կապ էին տեսնում Աստուծոյ և մարդկանց մէջ կնքուած. ս. ԼՅՄիաճնը՝ Հայոց Մայր Եկեղեցին, այն միակ հիմնաքարն էր նոցա համար, որի վերայ կառուցուած գիտէին իրենց հոգեւոր և բարոյական կեանքի շէնքը։ Ս. ԼՅՄիաճնը երկնքի և երկրի մէջ ձգուած մի սանդուղք, որ խաւար և չար աշխարհից դէպի լուսոյ և երանութեան անվախճան թագաւորութիւնը պիտ առաջնորդէր նոցա. և փրկութեան այս տաճարի գոլքն անելու, նորա փառքի ու պարծանաց մեծութիւնը պատմելու համար խօսք չէին գտնում՝ նոքա։ Սակայն այսօր Մայր Աթոռի պարծանաց նշանները չեն, որ նորա շրջափակից ներս մտնողի աչքին են ընկնում։ այլ աւերակ և ամոյի տեղերը։ Դառն և անուրանալի իրողութիւն է դա, և երբ ամէնքը այդ են մատով ցոյց տալիս, անօգուտ կլինի մեզ համար ձօն ու դրուատներով զբաղ-

ուիլ, հարկաւոր է ժամ առաջ տեսնել, որտեղ է պակասութիւնը և դարման տանելու աշխատել։

Պակասութիւններ շատ կան և ժողովուրդը նոցա բոլորի համար մեզ հոգեւորականներիս ս. ԼՅՄիաճնի միաբաններին է մեղադրում։ Այս մեղադրանքն արդէն այնքան սովորական է դարձել, մեր ականջն այնպէս վարժուել է հոգեւորականների և հոգեւորականութեան հասցէին ուղղուած նախատինքներ լսելու, որ ինքներս թոյլ ենք տալիս խօսել ամէն ինչ մեր ներկայութեամբ և մինչև իսկ կրկնում ենք ուրիշի ասածը, ի հարկ է ամէն անգամ ընդհանուր կանոնից բացառութիւն համարելով մեր անձը։ Աւելորդ է ասել, թէ ինչքան ցաւալի է ինքնաճանաչութեան զգացմունքի՝ այսպիսի մեծ պակասութիւնը, եթէ մեղադրանքն իրաւացի է նա բոլորին, ընդհանուր կազմութեանն է վերաբերում և ոչ ոք իրեն բացառութիւն համարել չէ կարող. ամէնքը մէկ տեղ և իւրաքանչիւրը իւր չափով պէտք է ջանան այդ մեղադրանքի տակից ելնելու, ամէնքը զգան նորա ծանրութիւնը։

Արդարեւ ժողովրդի վճիռը շատ բանի մէջ չափազանցրած է և անարդար. հարկաւոր է մեզ միայն վերջին դարի պատմութիւնը աչքը անցնել, այն պատճառները քննել, որոնցից յառաջ է եկել իրերի այժմիան դրութիւնը. հարկաւոր է մեր հոգեւորականութիւնը ուրիշների հետ համեմատել՝ որպէս զի մենք դիւրաւ համոզուինք, թէ այնչափ մեծ չէ մեր յանցանքը, որչափ նկարագրում են։ Ժողովուրդը սովոր է պահանջներ սիւայն դնել հոգեւորականների առաջ. նոյն թերութիւնները, որ նա աշխարհականի վերայ ամենեւին չէ էլ տեսնում, հոգեւորականին ոչ մի կերպ ներել չէ կարող. այն առաքինութիւնները, որ աշխարհականի անունն ու պատիւը բարձրացնում են, հոգեւորականի համար ինքն ըստ ինքեան հասկանալի են համարուում և անուշադիր են մնում. մեր կոչումն այդպէս է և մենք ոչ միայն չպիտի

նեղանանք դորանից, այլ և ընդհակառակը պարծենանք մեր առաջ դրած գաղափարի այդ մեծ չափով, որ իբրև մի անզուսպ խթան միշտ առաջ գնալ և գէպի կատարելութիւն դիմել է ստիպում մեզ: Եւ եթէ իրողութիւն է, որ այսօր ամէնքը հայ հոգեւորականութիւնը անհամապատասխան են գրանուած իւր գաղափարին մեր սրբազան պարտքը պիտի լինի հաշիւ տալ մեզ մեր թերութիւնների սասին և ամենայն լրջութեամբ հոգ տանել, որ նոքա ուղղուին: Ոչ միայն պատուի խնդիր է սա, այլ և գոյութեան, որովհետեւ մի հաստատութիւն կարող է միայն այն ժամանակ տեւական լինել, երբ իւր գաղափարին համապատասխանում է: Մեր խօսքը նախ և առաջ կուսակիցն հոգեւորականութեան մասին է, և որպէս զի նորա լաւն ու վատը ամէնքս պարզ աչքով տեսնենք, կարելի է իբրև չափ վերցնել օրի նակ այն 3 գլխաւոր առաքինութիւնները, որոնք ի սկզբանէ հետէ անհրաժեշտ պայմաններն են համարուել կուսակիցն կեանքի համար՝ աղքատութիւն, զգաստութիւն, հնազանդութիւն:

Աղքատ են եղել այն հին ժամանակի կրօնաւորները՝ շատ քիչ բանի պէտք են ունեցել նոքա իրենց կոչումը սրբութեամբ լցուցանելու համար: Ուրիշ կերպ լինել սա չէր կարող, երբ մարդիկ նորա համար վանք էին մտնում, որ աշխարհից կտրուեն, ամէն վայելք, կեանքի ամէն դիւրութիւններ ուրանան ու Տիրոջ սպասաւորութեան միայն նուիրեն իրենց: Իսկ մենք, ով է աղքատ մեր մէջ. ամէնքը իրենց սեփականութիւնը, իրենց վայելքի միջոցներն ունին, աւաղ երեւման փարթամ վայելքի միջոցներ... Արդարև ժամանակի պայմաններն այնպէս են, որ մենք աշխարհից բոլորովին կտրուել չենք կարող, հարկաւոր էլ չէ ամենեւին որ կտրուինք. ճշմարիտ կրօնաւորի կոչումն երբեք այդ չի եղել: Երբ փրկիչը իւր աշակերտների միջից հեռանում էր՝ «Ոչ զայս աղաչեմ, զի բարձրես զնոսա յաշխարհէ, այլ զի պահես»

զես զնոսա ի չորէ»։ աղթեց մի անգամ ընդ միշտ մեզ բոլորիս համար, և մեր սրբազան պարտքն է աշխարհի մէջ մ ալ և գործել, բայց ոչ աշխարհօրէն:—Յաւն այն չէ, որ մեզանից իրաքանչիւրը ռոճիկ է ստանում, գնել կամ ծախել կարող է իւր իրիւրը ըստ հաճոյից: Կաւն այն է, որ մենք միմեկի մեր գնածը մերն ենք համարում, մեզ միայն իբրև եկուոր վարձկաններ նկատում: որ փոխանակ դրօնից ներս բերելու, ներսից դուրս ենք տանում, աշխատում ենք կտրել՝ որքան կարելի է մեծ պատառ հանել, այն հաստատութիւնից, որի շինութեան ծառայելու ենք կոչուած և որ այդպիսով քայքայուում ընկնում է օրըստօրէ. փոխանակ մենք աղքատանալու, որ նա հարստանայ՝ նորան աղքատացնում ենք, և մենք աղքատանում ենք բարոյապէս, կորցնում աւելի և աւելի իսկական աղքատութեան, փրկիչի պահանջած հոգւոյ աղքատութեան շնորհ: Իսկ զգաստութիւնը... զգաստութիւնը...:

.... Ինչքան կարևոր առաքինութիւն է յատկապէս մեզ համար, մեր ներկայ պայմանների մէջ հնազանդութիւնը, և ինչպէս յաճախ պակասում է նա: Մենք Հայերս մի հոգեւոր միութիւն, մի հոգեւոր համայնք ենք կազմում: չափեցէք և ձեռնեցէք, ինչպէս կամենաք՝ հոգեւոր կապերն են միայն, գէթ առ այժմ, որ մեր աղգային, ինքնուրոյն կեանքն ապահովում, մեր միութիւնը հաստատ են պահում: Իսկ այդ միութեան կենդանի, անձնաւորեալ ներկայացուցիչը ամենայն ՀայոցՀայրապետն է, նորա նուիրական հեղինակութեան առաջ խոնարհելով միայն զանազան կեդրոնախոյս աարբեր միանալ և գէպի մի նպատակ ձգտել կարող են: Այն տեղ, ուր բռնի ոյժ, արտաքին միջոցներ չեն գործադրուում՝ հեղինակութիւնն է միայն, որ մի հաստատութիւն կանգուն պահել կարող է, և հնազանդութիւն այդպիսի հեղինակութեան՝ մի անհատի քմահաճութեանց ստրկօրէն հպատակուել չի նշանակում, այլ խոնարհուել յօժար սրտով և լի ոգեւորու-

Թեամբ գաղափարի առաջ: Հնազանդութիւնն այս գէպքում կատարեալ առաքինութիւն է: որի բացակայութիւնը ոչ մի կերպ ոչ մի պատճառանքով արդարանալ չէ կարող: որովհետեւ անհնազանդ գտնուիլ համայնքի հոգեւոր ամբողջութիւնը ներկայացնող հիղինականութեան առաջ՝ նոյն է թէ արհամարհել նոյն իսկ այդ համայնքը, նորան առաջնորդող գաղափարը, զրկել իրեն նորա անգամը լինելու իրաւունքից: Իւրաքանչիւր այսպիսի անհնազանդութեան մի գէպք ծանր հարուած է տալիս մեր համայնական գոյութիւնը պատասպարող շէնքին: մի քար փլցնում նորանից, և ինչպէս աւելի մեծ չափով աղիտաբեր է անհնազանդութիւնը բարձրագոյն հեղինակութեան, այնպէս նաև փոքր չափով ստորագատ հեղինակութեանց առաջ:

Սակայն բացի կրօնաւորական երեք առաքինութիւններից կայ և մի չորրորդը, որ յատկապէս մեր ժամանակի համար պահանջուում է առանձին չափով, որին նա և մեր ժողովուրդը մեծ կարեւորութիւն է տալիս՝ պատրաստ լինելով յաճախ մինչև իսկ միւսները անուշադիր թողնել, եթէ միայն այս վերջինը չէ պակասում՝ աշխատութիւնը: Ինչպէս բոլոր մարդոց այնպէս և կրօնաւորի համար աշխատութիւնը ըստ ինքեան ամէն ժամանակ կարեւոր պահանջ է եղել: — Առանձնական կեանքի մէջ մարդ աւելի միջոց ունի իրենով զբաղուելու, իւր ենթակայական աշխարհի մէջ խորանուզուելու, իսկ մարդու ամենավատ թշնամին, ինչպէս յայտնի է, ինքն է. «զի ոչ բնակեալ է յիս, այսինքն ի մարմնի իմում բարի ինչ», առաքինի, բարոյական կեանքը միայն արտաքին, առարկայական աշխարհի մէջ զարգանալ կարող է, և աշխատութիւնն է, որ մարդուս առարկայական աշխարհ է դուրս բերում ետական մութ հակումների, անասնական բնազդումների առաջն առնում: Բայց միայն այդ բարոյական ազդեցութեան համար չէ մեր ժամանակը այնքան նշանակութիւն տալիս աշխատութեան, արտաքին

փայլի, դատարկ բառերի շրջանն անցել է՝ գործ և արդիւնք է պահանջուում այսօր ամէն մէկից, և եթէ մեր մէջ այդպէս՝ ապա աւելի ևս ուրիշ տեղերում: որովհետեւ մեր աշխարհում տեղի ունեցող ամէն մի նոր շարժում թեթեւ, աղաւաղեալ արձագանգըն է միայն այն մեծ շարժումների, որ քաղաքակիրթ աշխարհի կեդրոններում յուզուում են: Իսկ այնտեղ արդարև աշխատութեան յարգը օր օրի վերայ աւելի բարձրանում է: — Եթէ միջին դարերում ազնուական տիտղոսներն էին մէկին միւսի նկատմամբ ոյժ և գերազանցութիւն տալիս, եթէ այնուհետև դրամը նոցա տեղը բռնեց և պահում է մինչև այժմ այդ գերազանցող ոյժն ու նշանակութիւնը՝ հեռու չէ անշուշտ և արգէն իսկ իւր նշանները ցոյց է տալիս այն ժամանակը, երբ աշխատութիւնը բոլորի վերայ յաղթող պիտի հանդիսանայ և հասարակութեան մէջ պատուաւոր տեղ բռնէ, և հեղինակութիւն միայն նա ունենայ, որ սեփական աշխատանքով է ապրում: յոգուտ իւր և այլոց մի դրական արդիւնք ցոյց տալիս: — Մի անգամ իմ ուսուցչապետներից մէկի, մեծանուն պատմագէտ Հռոմակի, մօտ խօսակցութիւն կար հռոմէական եկեղեցու մասին. իմ հարցին, թէ ինչո՞ւ մեր դարում իսկ Յիսուսեան կարգը այնքան նշանակութիւն ունի այդ եկեղեցու համար և այնպիսի մեծ ազդեցութիւն գործել կարող է՝ նա պատասխանեց, որովհետև կաթոլիկ հոգեւորականների մէջ Յիսուսեանները միայն են գրեթէ, որ աշխատում են՝ տոկոս և անընդհատ կերպով մինչդեռ միւսները անգործութեան մէջ առատ եկամուտներ են վաշելում: իսկ աշխատութիւնը մի ոյժ է, որ բոլոր պարսպ մարդոց կամայ ակամայ խոնարհեցնում է աշխատողի առաջ: — Շատ խորատական է այս օրինակը մեզ համար: Յիսուսեանները ուրեմն, որ այնպիսի տխուր հուշակ են վաշելում, ոչ թէ իրենց խորամանկութեամբ և գաղտնի մեքենայութիւններով, այլ աշխատութեամբ, տոկոս տեւական աշխա-

տութեամբ են ձեռք բերել այն դորութիւնն ու ազգեցութիւնը, որ նոյն իսկ մեր մէջ շատերի համար նախանձելի է երևում: Գանկութիւն է յառաջ բերում նման կազմակերպութիւն ունեցող մի մարմին ունենալ: Անմիտ է ի հարկէ այդ ցանկութիւնը այն տեսակէտից, որ բարոյական մարդու համար աւելի անտանելի բան չկայ՝ քան մի սուրբ անուանտակ թագնուած անսրբութիւնը, իսկ Յիսուսեան կարգը իբրեւ այգալիսի մի երեւոյթ յայտնի է եղել պատմութեան մէջ: Մեր եկեղեցու ազատ ազգային ներդրումը ոգին, լայն հայեացքներն ու հեղափոխոյր լայն սիրտ բնաւորութիւնը, նորա սնուցած մաքուր հաւատքը, անպաճոյճ կրօնական կեանքըն ու անատուեր բարոյականութիւնը՝ այնպիսի բարիքներ են, որ մենք ոչ մի արտաքին դորութեան և շքեղութեան հետ չենք փոխի. բայց ուրիշի աշխատութիւնից օրինակ առնել կարող ենք՝ նոյն իսկ այս բարիքները պահպանելու և զարգացնելու եկեղեցու շինութեան և անընդհատ վերանորոգութեան գործը հաստատուն հիմունքների վերայ դնելու համար:—Անողոր, անխուսափելի մի պահանջ է սա. եթէ մենք կրօնաւորներս մեր ժողովրդի աչքում կորցրած վարկը կրկին ձեռք պէտք է բերենք, մեր գոյութեան իրաւունքը ապացուցանենք՝ պէտք է անընդհատ աշխատենք՝ տոկուն, եռանդուն, միահամուռ աշխատութեամբ, պէտք է գործ, արդիւնք ցոյց տանք:

Սակայն աշխատութիւնը ըստ ինքեան զուտ առաքինութիւն չէ և կարող է իբրեւ երկսայրի սուր գործ դրուել՝ երբեմն շինելու, երբեմն քանդելու համար, և մենք այս օրուայ տօնի հիմնական գաղափարին դառնալով պէտք է ասենք՝ ոչ միայն շինել է մեր պարտքը, այլ և շինել միայն այն հիմքի վերայ, որից դուրս կենդանութեան ոչ մի հիմք չկայ: Ինքըն ըստ ինքեան հասկանալի է, որ մի հաստատութեան մէջ գովեստի արժանի աշխատութիւն միայն այն համարուիլ կարող է, որ նորա գաղափարին և նպատա-

կին է ծառայում, և որ եկեղեցւոյ մէջ ով նորա ճշմարիտ Գլխի և միակ Առաջնորդի հետ մէկտեղ չէ ժողովում, ցրուում * է: Իսկ երբ Գլուխը կայ և անելիքը ցոյց տրուած է, այն ժամանակ իւրաքանչիւր անգամի պարտաւորութիւնն է գործել իրեն տրուած շնորհաց և կարողութեան չափով ընդհանուր բարօրութեան համար, առանց մէկի արածին առաւելութիւն տալու և միւսին անարգելու, որովհետեւ «որ թուին անգամք մարմնոյն՝ թէ տկարագոյնք իցեն, կարեւորք են»: Հիմքը մէկ է և «եթէ որ շինէ ի վերայ հիմանս այսորիկ՝ ոտիկ, արծաթ, ականա պատուականս, փայտ, խոտ, եղէգն՝ իւրաքանչիւր գործն յայտնիւոց է, զի օրն ընտրեսցէ, զի հրով յայտնելոց է, և զիւրաքանչիւր գործն զիտրդ և իցէ՝ հուրն փորձեսցէ: Եթէ ուրուք գործն, զոր շինեսց, կացցէ, վարձս առցէ, և եթէ ուրուք գործն այրեսցի՝ տուժեսցի, բայց ինքն կեցցէ, այլ այնպէս՝ որպէս թէ ի հուր»: Զանա՞նք ուրեմն յառաջ բերել այնպիսի գործեր, որ այդ ամենակուլ կրակի մէջ դիմանալ կարող են, չպատրաստենք մեր անհոգութեամբ, մեզ տուած նուիրական աւանդները անխնամ թողնելով, ի չարք գործ դնելով՝ անվստճան դատապարտութեան այն անշէջ հուրը մեզ համար, որից մահն անգամ՝ ազատ կացուցանել կարող չէ, այլ սնուցանենք այժմէն իսկ մեր մէջ Տիրոջ տան համար բորբոքուող այն սրբազան հուրը, որ եռանդ ու ոգևորութիւն է ներշնչում անդադար գործել և շինել ստիպում: որով և «փութալ պահել զմիաբանութիւն Հոգւոյն յօդու խաղաղութեան, մի մարմին և մի հոգի, որպէս և կոչեցարուք ի մի յոյս կոչման ձերոյ»: ամէն:

ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆՔ:

ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆՔ Ս. ԷԶՄԻԱՇՅՆԻ ՍԵՆՈՂԻ
ՕՐԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐԻՅ:

1895 Մայիս 26-ին Համախու թեմի Գեր. Առաջնորդի յայտարարութեան վերայ հիմնուած՝ պատուիրուեցաւ Աստրախանի Կոնսիստորիային Աս-